

A MAGYAR NYELV NÉPISKOLAI KÖTELEZŐ OKTATÁSÁT ELRENDELŐ 1879-I TÖRVÉNY

Az 1868-ban hozott 38. törvény jelentős lépés volt közoktatásunk történetében. Ebben Eötvös, a kormány vallás- és közoktatási minisztere dolgozta ki az elemi iskolai oktatás új rendszerét, amelynek egyik fontos része volt a kötelező iskolai oktatás bevezetése. Közoktatásunknak azonban nemcsak a tankötelezettség tartozott hiányosságai közé. Az új törvény lehetőségei szerint az elemi oktatás egyéb rendezetlen területeire is vonatkozott. Egységesítette a felekezeti, a létesítendő állami és községi iskolák oktatási, nevelési rendszerét. Kötelező óraszámot, egységes tanrendet írt elő, de a tanítóképzők létesítéséről is gondoskodott. A törvény életbe lépett, de megvalósításának feltételei társadalmi, erkölcsi, gazdasági téren egyaránt és egyszerre nagyon magas szinten jelentkeztek.

Eötvös törvényének fontos része vonatkozott a nemzetiségekre. A népiskolai törvény 58. §-a szerint „minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben az a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyesajkú községben ez okból oly tanító talmalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes.”¹ Eötvös lehetővé tette minden nemzetiség számára az anyanyelvű oktatást, bár ezt az ugyancsak 1868-ban elfogadott nemzetiségi törvény is biztosította. Ennek 17. §-a szerint: köteles az állam tanintézeteiben gondoskodni arról, hogy „a hon bármely nemzetiségű polgárai” anyanyelvükön képezhessék magukat.²

Tíz évvel e törvények után jogosnak tűnt a riadalom, amely a nemzetiségi területeken keletkezett annak a hírnek hallatára, hogy *Trefort* Ágoston közoktatási minisztert új oktatási törvény előterjesztése miatt többször interpellálták a parlamentben. A korabeli sajtó is egyre jobban sürgette a magyar nyelv kötelezővé tételét az elemi iskolákban.

1879 áprilisában fogadta el a Ház a *magyar nyelv kötelező tanításáról szóló 18. törvénycikket*. A kormány fellépése elsősorban a nemzetiségi iskolákat érintette, komoly gondot okozva a nemzetiségi felekezeteknek, hisz az iskolák túlnyomó többségét ők tartották fenn. Úgy érezték, ezzel önállóságukon esik komoly sérelem. A magyar nyelv problémája már a törvény elfogadása előtt hosszabb ideje fontos része volt a hazai politikai életnek. *Trefort* Ágoston közoktatási miniszter már 1878-ban ígéretet tett arra, hogy hivatalosan is beterjeszti javaslatát. A következő évben *Madarász* József ellenzéki

¹ Magyar Törvénytár, 1836–1868. évi törvénycikkek. Budapest, 1896. 1868: XXXVIII. tc. 58. §

² Uo. 1868: IX. tc.

képviselő türelmetlen hangon interpellált ez ügyben, s a közoktatás minisztere a több oldalról érkező sürgetésnek eleget téve terjeszti be javaslatát.

A Trefort által kidolgozott törvényszervezet hat paragrafusból áll. Bevezetőben magyarázatként megállapítja, hogy az új törvényre az állam nyelvének elsajátítása érdekében van szükség s már itt találkozunk a törvényjavaslat vitája során a parlamentben oly gyakran elhangzó érveléssel: *az állam lehetőséget akar nyújtani minden polgárának azon jogának érvényre juttatásához, hogy elsajátíthassa állama nyelvét.*

Az első paragrafus elrendeli a magyar nyelv tanítását a tanítóképzőkben minden olyan felekezeti intézetben, ahol a tanítási nyelv nem a magyar. Ezekben az intézetekben a magyar nyelvet olyan óraszámban kell tanítani, „hogy az egész tanfolyam alatt annak beszédben és írásban elsajátítása minden tanítójelöltnek lehetővé tétessék.”³ A törvényjavaslat első pontja ellentétben áll az Eötvös nyomán addig kialakult gyakorlattal. Az állam ugyanis eddig csupán azt a jogot tartotta fenn magának, hogy a tanfolyam idejét (3 év) betartsák a felekezetek és a megtartott vizsgák eredményét tudomására hozzák.

Trefort törvényjavaslatának 2. pontja az elsőben leszögezetekre támaszkodva nemcsak azt dönti el, hogy tanítói oklevelet csak olyan tanító, vagy tanítójelölt kaphat, aki a magyar nyelvet iskolában tanítani képes, hanem – ez a súlyosabb, de nehezebben is realizálható kikötése – *„tanítóul, vagy segédtanítóul senki sem alkalmazható, aki a magyar nyelvet annyira nem bírja, hogy azt az iskolában taníthassa.”* A következőkben a törvényjavaslat a már hivatalban levő, vagy a törvény életbelépéséig állomásukra kerülő tanítókról intézkedik, akik „. . . a jelen törvény hatályba léptétől számítandó hat év alatt kötelezettek a magyar nyelvet annyira elsajátítani, hogy azon való tanítási képességet vizsgálatattal igazolhassák.” Treforttól tehát hat év haladékot kaptak a már tanító pedagógusok a nyelv elsajátítására.

A 4. paragrafus szerint kötelező tantárggyá lép elő a magyar nyelv a törvényjavaslat törvényerőre emelése után azokban az elemi, vagy felső népiskolákban, ahol van olyan tanító, aki a nyelv tanítására képes. Az ország népoktatási intézményeiben, csak 6 évvel azután, tehát 1885-ben lépne életbe a javaslat 5. §-a, „. . . a jelen törvény hatályba léptétől számítandó 6 év elteltével a magyar nyelv kötelezett tantárgy lesz minden elemi, vagy felső népiskolában.”

A Trefort által elkészített és benyújtott tervezetet a szokásos módon *indoklás* követte.⁴ Ebben a miniszter már előre tiltakozik a kényszerítés, az erőszakos magyarosítás vádjá ellen. A törvényjavaslatot *az állami jótétemények közé* sorolja, amely által lehetővé válik az állam nyelvének elsajátítása. A törvénytervezet indoklásában észrevehető, de az egyes paragrafusok megfogalmazásában is jól látható Trefortnak az a törekvése, hogy amennyire az lehetséges, eloszlassa a nemzetiségek várható felháborodását, de bizonyítsa az állam elszántságát, a törvényerővel szabályozott magyar nyelvi kötelezettségének jogosságát is. Ez a kettősség jellemzi az indoklás sorait. „Valamint a közép- és felsőoktatásban több idegen nyelv, vagy a tudományos művelődés céljából – mint a klasszikai – vagy az élet szükségletei szempontjából mint a modern, jelenen a német és francia nyelvek köteles tantárgyakul vannak felvéve anélkül, hogy (mint a latin századokon át) tannyelvül használhatnának: épp úgy a dolog természetében fekszik, hogy míg minden nemzetiség

³ Az 1878–81. évi országgyűlés képviselőházának Irományai. V. kötet, 383–384.

⁴ Uo. V. kötet, 145. sz.

saját anyanyelvét akadálytalanul használja iskoláiban tannyelvül, a tantárgyak közé a magyar nyelv is felvétessék.” A kettősség magát a törvényjavaslatot is jellemzi, hisz ha kimondja is az állam nyelvének kötelező tanítását, a határidők meghatározásában mértékletes. Pontosan ismerte Trefort azokat az oktatási nehézségeket, melyek törvényjavaslatának megvalósítását bizonytalanná tették.

*

A kialakult rend szerint, a törvényjavaslat a *képviselőház közoktatási bizottsága* elé került. A bizottság a szakminiszter javaslatát március végén kezdte tárgyalni, és több napos vita után jutottak csak végleges megállapodásra. A parlamenti vita során elhangzott kijelentések, valamint az a tény, hogy a törvényjavaslat Trefort által megszövegezett paragrafusain változtatásokat eszközölt a szakbizottság, arra engednek következtetni, a mindössze nyolc pontból álló tervezet végleges tartalmának és formájának kialakítását komoly vita előzte meg. A bizottság tagjai nem foglaltak el egységes álláspontot, és ez azért is érdekes, mert a bizottság résztvevői jórészt kormánypárti képviselők voltak. Zay Adolf, Szász képviselő mondta el a törvényjavaslat általános vitájában, hogy a kritikus 4. § szöbajöttekor, amely felveszi a magyar nyelvet a kötelező tantárgyak közé, Szász Károly miniszteri tanácsos, Trefort hivatalos képviselője a bizottságban, tiltakozását fejezte ki, mert ehhez az átalakított formához nem akart hozzájárulni.

A bizottság a miniszter törvénytervezetét módosította. Jelentése a magyar nemzet állami jogaira hivatkozik, kötelességei közé sorolja a magyar nyelv tanításának kötelezővé tételét. A bizottsági üléseken született módosítások a törvényjavaslatot úgy formálták át, hogy az kellő biztosítékot nyújtson a mielőbbi végrehajtáshoz. Hónapra és napra pontosan határozták meg a törvény hatálybalépésének idejét: „A jelen törvény hatálybalépését követő három évi tanítóképző intézeti tanfolyam eltelte után, vagyis 1882. évi június 30-tól kezdve tanítói oklevelet senki sem nyerhet és a képezdei tanfolyamot akár magánuton, akár tanintézetben 1882-re, vagy azután végzett egyének közül tanítóul senki sem alkalmazható, aki a magyar nyelvet beszédben és írásban annyira el nem sajátította, hogy azt a népiskolában taníthassa.” Változtatott a bizottság akkor is, amikor javaslatának 4. §-ába kimondta: „A magyar nyelv az összes bármilyenemű nyilvános népiskolában a köteles tárgyak közé ezennel felvétetik.”⁵ Trefort az általános kötelezettséget csak a törvény életbeléptetése után hat évvel vezette volna be. A módosított változat *fokozatos megvalósítást* rendel el, ahol van alkalmas tanító, ott a következő évtől, ahol nincs, magyarul tudó tanító alkalmazása után azonnal.

A Trefort által a Ház elé terjesztett törvényjavaslatot a közoktatási bizottság, tehát több ponton megváltoztatta. Kimondta a magyar nyelv felvételét a kötelező tantárgyak közé a nem magyar nyelvű felekezeti és egyéb népiskolákban, egyes módosításai a gyakorlati megvalósulást akarták elősegíteni, mások az általános fogalmazások pontos határidőkkel való felcserélésével az esetleges kibúvókat szüntetik meg. Trefort is megfogalmazza ezt Tisza Kálmán miniszterelnökhöz küldött jelentésében, amelyet a miniszterelnök az elfogadott törvénnyel együtt küldött fel szentesítésre Bécsbe.⁶ Ezek a változtatá-

⁵ Uo. 189. sz.

⁶ Országos Levéltár, Miniszterelnökségi iratok K. 26. 1406.

sok jobban biztosítják a törvény végrehajtását, „az elérni óhajtott eredmény nagyrésztben biztosítottatik”. Itt tér ki a kultuszminister az elvi jelentőségű változtatásokra, amelyek közül az egyik enyhíti a törvény szigorát, mivel csak azokra a tanítókra vonatkozik, a magyar nyelv elsajátításának kötelezettsége, akik 1872–81 között végezték, illetve végzik a tanítóképzőt. Ismerve a tanító hiányt, tudta a bizottság, hogy különösen az idősebb nemzedék tanítóitól nem tudja megkövetelni a magyar nyelv elsajátítását.

Trefort javaslata türelmesebb és hat évvel távolabbi időpontban, tehát 1885–86-os tanévben vezeti be a magyar nyelvet a köteles tantárgyak közé.

*

Nyolc napon át folyt a vita a képviselőházban a törvényjavaslat felett,⁷ amelyről mindenki tudta a Házban, hogy tiltakozzanak bármily módon a nemzetiségi képviselők, rajtuk kívül számottevő ellenzéke nem lehet. A kormány a betérjesztéssel éppen ezt a várható közös lelkesedést akarta felhasználni a parlamenti csatározások lecsillapítására. A kormány a törvény erejével akart fellépni az államnyelv tanításának érdekében. Ez sikerült is, de közvetlen célja a törvényjavaslat betérjesztésével a *parlamenti egység megeremítése* volt. Ez utóbbi sem járt kevesebb sikerrel. A magyar nyelv érvényre juttatásáért folyó harc, amely évek óta folyt, a sajtó tájékoztatása, szenvedélyes hangú állásfoglalása a közvéleményt is a tervezet mellé állította. Az ellenzék állandó sürgetése, sajátos helyzetet alakított ki a képviselőházban. A kormány a várható felekezeti, nemzetiségi ellenállással szemben nemhogy javaslatának megvédésére kényszerült volna, de oly színbe tűnhetett fel, mint aki minden tőle telhetőt megtesz a javaslat enyhébb formában való elfogadtatása érdekében. A törvény általános vitájában alig akadt dolga a kormánypárti képviselőknek, a részletes vitában is csak egy-két felmerülő javaslat, módosítás ügyében kellett a miniszternek állást foglalnia. Helyettük a szót az ülések alatt ellenzékük vitte. Treforték pontosan ismerték azokat a problémákat, amelyeket a törvényjavaslat a képviselőház bizonyos tagjai körében kivált majd. Várható volt a nemzetiségek, a felekezetek tiltakozása, a nemzeti és egyházi sérelem a nem magyar anyanyelvű területeken szoros összefüggésben jelentkezett. A kormány megelőzve a várható tiltakozást, már a bizottsági jelentésben is a tervezet kulturális jelentőségét hangsúlyozza, s a hatalmi kérdést eleve elveti. Tisza Kálmánnak sikerült elérnie, hogy az erőszakos magyarosítás vágyának látszatát elkerülje.

Nem volt véletlen, hogy a törvényjavaslatot éppen ebben az időpontban terjesztették a Ház elé. 1878. október 19-én az országgyűlés nyugtalan belpolitikai viszonyok között nyílt meg. Bosznia-Hercegovina megszállásával nem csak az ellenzék, de a kormánypárt legtöbb tagja sem értett egyet. „Nehéz időkét élünk. Benn zavar, künn veszedelem, lázas forrongás mindenütt.” – írja Mikszáth.⁸ Az országgyűlés megnyitásakor a nyugtalanság hullámai magasra csaptak. Ebből a válságos helyzetből kellett minél előbb kilábolniok. Bármilyen problémához ebben a politikai helyzetben nem lehetett nyúlni, mert felszíthatták volna a még ki sem aludt tüzet. Egységes hangulatot teremteni a boszniai válság miatt háborgó képviselőházban nem volt könnyű feladat. Mindenki Trefort javaslatának betérjesztésére várt, hiszen a miniszter erre ígéretet tett.

⁷ Az 1878–81. évi országgyűlés képviselőházának Naplója, 111–118. ülés.

⁸ Mikszáth Kálmán: Cikkek és karcolatok V. kötet, 1878. Bp. 1966. 74.

A magyar nyelv kérdése valóban azon kevesek közé tartozott, mellyel kapcsolatban nemcsak a Házban alig lehetett a nemzetiségi képviselőkön kívül ellenzőre találni, de a magyar politizáló követelmény messzemenő támogatására is számítani lehetett. A kormány részéről tehát alkalom kínálkozott a törvényjavaslat napirendre tűzésével megingott népszerűsége helyreállítására, a hónapok óta tartó nyugtalanság lecsillapítására. E válságos helyzetben a kérdés napirendre tűzésének időzítése nem okozott a kormánynak különösebb nehézséget, hisz évek óta fokozódó nyomásként nehezedett Trefort vállára és a követelés, – tegyen a kormány a nemzetiségek ellen határozottabb lépéseket.

A kormányok a kiegyezés után sorra meg is találták a módját, hogy a nem magyar népek politikai szervezkedéseit, beleszólásukat a politika alakulásába visszaszorítsák. *Tisza* Kálmán kormányzása alatt sűrűsödnek, rendszeressé válnak ezek az intézkedések. *Tisza* belügyminisztersége alatt született a rendelet, amely megtiltotta a nemzetiségeknek politikai egyesületek alakítását és a nemzeti jelző használatát. A nemzeti kulturális mozgalmak, szervezkedések állami ellenőrzés alá vonásához az első jelentős lépést 1875-ben tette meg a kormány, amikor *bezáratta a három felvidéki szlovák gimnáziumot*.

A magyarságot a nemzetiségek nagy száma miatt fenyegető veszély gondolatát *Grünwald* Béla az elsők között hangoztatta. Nagy szerepe volt először mint alispánnak, majd mint képviselőnek a nemzetiségek kulturális szervezkedéseinek betiltásában, a magyar nyelv minden áron való kötelezővé tételének keresztülvételében. Az első tettekben is megnyilvánuló fellépése a felvidéki iskolák megszüntetése érdekében elindított, országos méretűvé tágított mozgalom volt. Az első komoly sérelem az iskolák bezárásával érte a nem magyar népek közül a szlovákokat. Eddig nyúlnak vissza a törvény előzményeinek szálai is. A miniszteri rendelet által érintett három szlovák gimnázium a nagyrőcei, a znojváraljai és a turócszentmártoni volt, előbbi Gömörben, utóbbi kettő Turóc megyében.

Zólyom megye 1874. április 15-én tartotta azt a közgyűlést, melyen elfogadták a minisztériumhoz küldött felirat szövegét. Az állandó megyei bizottmány *Grünwald* Béla alispán befolyására javaslatot tett: a törvényhatóság írjon fel a magyar kormánynak a magyar állam egységét veszélyeztető, pánszláv szellemet terjesztő három gimnázium ellen. A feliratot az ország összes törvényhatóságához eljuttatták és közülük 26 csatlakozott is ahhoz. Már első olvasásra kiderül a felirat szövegéből, hogy a kormányhoz küldött irattal sokkal nagyobb szabású dolog indult útjára, mint a három kis felvidéki gimnázium beszüntetése. A felirat semmi nyomon érhető vádat nem tartalmazott, szemmel láthatóan nem is törekedett erre, csupán alkalmat keresett, hogy a nagy szavakkal megfogalmazott felhívást országszerte ismertté tegye. Zólyom megye feliratának egyik ütőkártyája éppen az, hogy bebizonyítsa, az eddigi kormányok felelőtlenségének következménye az országban elharapódzott magyarellenes nemzetiségi mozgalom, amely „egyenesen a magyar állam fennállása ellen van irányozva. „De még aggasztóbb jelenség, s még nagyobb veszély a magyar államra nézve az a közöny és tétlenség, melyet kormányaink mindezideig a nemzetiségi agitációval szemben tanúsítottak.”⁹ A nemzetiségi mozgalmakról, izgatásokról úgy beszélnek, mint „ami néhány évvel ezelőtt csak szikra volt, melyet könnyűszerrel el lehetett volna oltani, ma már nagy láng, mely akadálytalanul harapódzik tovább, folyton nagy mérvet ölt, s komoly veszéllyel fenyegeti a hazát.” Állítási igazolásul Zólyom megye közgyűlése a három felvidéki középiskolát nevezi meg.

Grünwald Béla a *Felvidék* címmel 1878-ban kiadott könyvében Trefortot teszi felelőssé azért, hogy nem történtek meg időben a kormány részéről a nemzetiségek felforgató, államellenes tevékenysége ellen a megtorló lépések. Trefort csak akkor záratta be a szlovák középiskolákat, mikor sikerült a sajtón, a vármegyékhez megküldött feliratokon keresztül őt nehéz helyzet elé állítani. Saját sikerének könyveli el a középiskolák megszüntetését. A közoktatási minisztérium nem akart intézkedni, miután megkapta a felterjesztést, emlékezik vissza. Azt állították, mondja a szerző, hogy ezek az intézetek kitudóé, hazafiség szempontjából kifogástalanok. A kiküldött államtitkár is ilyenek találta őket.

⁹ *Ruttkay* László: A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben. Pécs, 1939. 87.

Ezek után „a közoktatási miniszter úrnak kellemetlenségei voltak a minisztériumban is, melyek majdnem komoly következményeket vontak maguk után”. Trefort azt üzenté Zólyom megye alispánjának, hogy nem zárta be semmiféle középiskolát és Grünwaldot tartotta minden kellemetlenség okának. A bezárás után viszont keserűen jegyezte meg: „Ha még tudna valami rossz gimnáziumot, szóljanak, én rögtön bezáratom, én bezáratok minden gimnáziumot.”¹⁰

Trefort, ahogy Grünwald említett könyvében ezt el is mondja, nehezen szánta rá magát erre az erőszakos lépésre. A vizsgálatok megállapították, hogy az a vád, amely szerint ezek a gimnáziumok, mint azt Grünwald állította, tudománytalanok, teljes bennük a tudatlanság, elhanyagoltak, színvonaluk nem kielégítő, nem állta meg a helyét. Hazaellenes tevékenységet nem találtak, de az iskolákban a magyart mint idegen nyelvet a „tót” mögé helyezik.

A három szlovák középiskola bezáratása az első eredményes lépést jelentette a nemzetiségek kulturális tevékenységének visszaszorítására, nem sokkal ezután követte ezt a szlováklakta megyéket ért következő sérelem:

Tisza Kálmán 1875-ben feloszlatta a *Maticát*, a szlovákok kulturális egyesületét.

A Grünwald által képviselt gondolatok, melyek elsősorban az ország északi részén találtak először támogatásra, a sajtó útján is széles körben ismertekké váltak. A közvéleményt nem volt nehéz oldalukra állítani. A napilapokat, köztük az ellenzékieket is felelősség terheli a nyilvánosság káros befolyásolása miatt. A baloldali ellenzék lapja, a Magyar Újság 1870-ben még a nemzetiségekkel való együttműködésre buzdít. *Schwarz* Gyula arról ír, hogy „a pánszlávizmus soha, csak egy percre sem volt e népek átérzett misszióérzete.” Az ellenzék hangja azonban korán megváltozik. 1872-ben a közoktatási miniszter tevékenységével kapcsolatban már megjelenik a magyar nyelv és iskola problémája.¹¹ Rosszul áll a magyarság ügye az iskolában, s egyre több a panasz, hogy a kormány nem törődik a nyelv terjesztésével. A Néptanítók Lapja 1876-ban javasolja, hogy már első osztályban kezdjék el a nyelv tanítását, csak így érhető el, hogy a nem magyar ajkú polgárok között elterjesszük az állami ügyvé tartozás eszméjét.

Annak az útnak, amely a felvidéki középiskolák bezárásától a törvényjavaslat betervezéséig vezet csak a legfontosabbnak vélt állomásait emeltük ki, hisz *a 68-as nemzetiségi törvény óta a nem magyar népek politikai jogait számtalan sérelem érte*. A kulturális autonómia felszámolására irányuló törekvés 1879 márciusában jutott el a magyar nyelv kötelező oktatásáról szóló törvény betervezéséig.

A Házban a törvényjavaslat elfogadása ellen *Mocsáry* Lajos a Függetlenségi Párt vezére szól, aki el is mondja ellenvéleményét a képviselőházban. Józan, okos szavai nem találnak visszhangra most sem, éppen úgy, mint más alkalmakkor, ha nemzetiségi ügyben hallatja hangját. Egyedül marad. Bevezetőben hangsúlyozza a nemzetiségi kérdés fontosságát, azt a közjogi kérdés mellé sorakoztatja. E törvénnyel, mondja, „nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy a magyar állam akciót szándékozik indítani a magyar nyelv terjesztésére, az állam hatalmában levő eszközökkel.”¹² Visszautasítja tehát azon érv jogosságát, melyet a kormány hangoztat, hogy csupán alkalmat akar nyújtani a nyelv elsajátítására. Szakított a kormány azzal a politikával, folytatja, melyet a nem magyar népekkel kapcsolatban az abszolutizmus óta folytatott, melynek eredménye a 68-as törvény volt. *Mocsáry* helyesen látja a törvényjavaslatnak a nemzetiségekre nézve legveszélyesebb következményét. Ha ugyanis a törvény életbe lép, a kormány azt mondhatja, magyarul tudni kell most már, tehát nincs szükség a 68-as törvényben előírt jogokra, a közügyekben magyarul lehet eljárni. *Mocsáry* ellenérvei között a legfontosabb az, amit a nemzetiségi

¹⁰ Grünwald Béla: A Felvidék. Politikai tanulmány. Budapest, 1878. 162.

¹¹ Magyar Újság, 1872. 210. sz.

¹² Az 1878–81. évi országgyűlés képviselőházának Naplója, 112. ülés.

képviselők is hangoztatnak, a törvény megvalósítása nem sikerülhet. Négy év alatt nem tudnak a tanítók megtanulni magyarul, a gyerekek az iskolában sem tudják majd a nyelvet elsajátítani. A törvény szerint, ahol van magyarul tudó tanító, ott a köteles tárgyak közé be kell sorolni a magyar nyelvet. Előre látható, hogy a tanítók a nyelvtudást nem fogják bevallani, nemcsak azért, mert nem akarják azt tanítani, hanem azért sem, mert nem akarnak több munkát maguknak. A megoldásnak két dolog a nyitja. Élünk békeségben a nemzetiségekkel, minden nemzetiség érezze jól magát a hazában, törekedjünk állami önállóságra, ez a legbiztosabb eszköze annak, „hogy a magyar nemzetiségnek erős állás biztosításuk.” Mocsáry egyedül van a Házban véleményével, okfejtése hatástalan marad.

Mocsáryn kívül a törvényjavaslat ellen csupán az érintettek, a nemzetiségi képviselők tiltakoztak. Tiltakozásuk komoly megnyilatkozása volt a törvényjavaslat benyújtása előtt, február 13-án az uralkodóhoz érkezett küldöttség.¹³ A deputációt *Roman Miron* görögkeleti román érsek és metropolita vezette, tiltakoztak Bécsben az ellen, hogy a kormány törvényjavaslatot készül a magyar nyelv bevezetéséről a Ház elé terjeszteni. A nemzetiségi képviselők a vita során tiltakoznak a képviselőházban a 68-as nemzetiségi törvényben biztosított jogaik megsértése ellen.

A képviselőházban a pártok közös lelkesedésétől kísérve, lényegesebb módosítások nélkül fogadták el a bizottság által átalakított javaslatot. Miután a felsőház is változtatás nélkül fogadta el a képviselőházból érkező törvényjavaslatot, már csupán az uralkodó szentesítésére volt szükség, hogy az törvényerőre emelkedjék.

*

A közoktatási bizottság Trefort Ágoston törvényjavaslatát elsősorban abból a szempontból kiindulva alakította át, hogy az *az adott közoktatási viszonyok között megvalósítható legyen*. A törvény a tankötelesek nagyobb részét érintette, elsősorban az eddig is súlyos visszamaradottsággal küzdő törvényhatóságok iskoláit, hisz a nemzetiségek által lakott területeken történt a legkevesebb változás az elemi oktatás terén Eötvös törvénye óta. Szorosan hozzátartozik tehát a törvény megítéléséhez annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy vajon *az 1879-ben szentesített törvényt milyen állapotban találta hazánk népoktatását?* Lehet-e remény arra, hogy tizenegy évvel a tankötelezettség bevezetése után jelentős anyagi erőfeszítést kívánó változtatást hajtson végre a kormány? Nézzük meg, hogy a törvényjavaslat előkészítésének évében milyen állapotokkal kellett számolnia a közoktatási miniszternek és a törvényjavaslatát támogató képviselőknek. A miniszter az 1878-adik évről szóló jelentést a törvény elfogadásának évében terjesztette a parlament elé.

Az 1878-ban iskolába járó 1 627 919 gyerek közül 785 312 volt magyar nemzetiségű és 842 607 tartozott a nem magyar anyanyelvűek közé.¹⁴ Az iskolába járó gyerekek többségét érintette tehát az új törvény és ez fokozott anyagi erőfeszítést igényelt a kormánytól, ha meg is akarta azt valósítani.

¹³ Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. (szerk: *Kemény G. Gábor.*) I. kötet, 591.

¹⁴ Az 1878. év közoktatási állapotára vonatkozó statisztikai adatokat Trefort Ágoston miniszteri jelentésében hozza nyilvánosságra.

A tanítás nyelve a miniszteri jelentés szerint 7171 iskolában magyar volt, 6699-ben nem, 1703 iskolában két nyelven tanítottak, 102-ben három nyelven. Mivel a törvény a vegyesajkú területek iskoláira is vonatkozott, *összesen 8504 iskolában kellett az új tantárgyat bevezetni.*¹⁵ A 66 törvényhatóságban működő 15 675 népiskolának több mint a felében kellett az államnak gondoskodnia a törvény megvalósításának feltételeiről. Az állam saját iskoláiban tehette volna ezt meg a legkönnyebben, hisz itt volt szabad keze, de az állami iskolák száma eltörpült a felekezetek által fenntartottak mellett, márpedig a felekezeti iskolák felett az állam csupán felügyeleti jogot gyakorolt.

Nem vált kedvezőbbé a helyzet a törvény bevezetésének évéig sem. A közoktatási minisztérium nehéz helyzet előtt állt, hiszen *a tankötelesek többségét érintő változtatást kedvezőtlen iskolaviszonyok között kellett végrehajtania.* Milyen anyagi erőket tudott, ehhez a minisztérium, illetve a kormány a miniszter rendelkezésére bocsátani? Eötvös óta a parlament vitái alkalmával minden felmerülő közoktatási problémával kapcsolatban elhangzott az az érv, hogy szűk határai vannak az ország anyagi lehetőségeinek. Ezt bizonyítja az állam összes kiadásaiból a vallás- és közoktatási tárcára eső kiadások összege és aránya,¹⁶ amely 1878–82. között így alakult.

	Összeg	Százalék (az állam összkiadá- saihoz viszonyítva)
1878	4 123 446	1,16
1879	4 427 548	1,12
1880	4 446 671	1,59
1881	4 694 820	0,96
1882	5 329 362	1,38

A közoktatási tárcára eső kiadások az összes kiadásoknak a 2%-át 1890-ig, az utolsó évet kivéve, soha nem érik el. A kormány nemcsak a községek iskolaállítását nem tudta támogatni, hanem 2000 községben, ahol még egyáltalán nem volt ekkor iskola, sem tudott iskolát építeni. 1879-ben a tárca népnevelési szükségletre 670 000 forintot fordíthatott, a már fennálló állami iskolák fenntartására 140 000 forint, a nép- és polgári iskolák fenntartására 150 000 forint jutott. Új iskolák állítására csupán 10 000 forintot irányoztak elő.

A feladatot tekintve, amely a kormány, illetve a minisztérium előtt állt, valamint figyelembe véve az állam anyagi lehetőségeit és azt, hogy a törvény paragrafusai az iskolakötelesek nagyobbik felére, s a kevés számú községi, de jelentős számú felekezeti iskolára vonatkoztak, joggal állapíthatjuk meg, hogy ha a közoktatási eredményeink nem hagytak volna maguk mögött jelentős kívánnivalót, akkor is komoly problémát jelentett a törvény maradéktalan végrehajtása.

¹⁵ A 6699 iskola megoszlása: a tanítási nyelv 1017 iskolában német, 2952 iskolában román, 1874 iskolában szlovák, 262 iskolában szerb, 75 iskolában horvát, 519 iskolában rutén.

¹⁶ A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk. *Magyary* Zoltán, Budapest, 1927.

1878-ban a tankötelesek 22,1%-a nem járt iskolába. Az iskolába járó gyerekek közül sokan csak télen mentek iskolába, jelentős részüknek tankönyve sem volt. A legsúlyosabb problémák közé tartozott az iskolahiány, hiszen az ország 2000 községében egyáltalán nem volt iskola.

Trefort Bács-Bodrog tanfelügyelőjétől kapta a következő beszámolót: a miniszter által megnyitott újvidéki polgári nőtanoda csak akkor lehet sikeres, ha versenyképesé tud válni a szerb felső-leányiskolával.¹⁷ Kiderült, hogy az állami iskolaépület iskolának nem alkalmas, a mellette elvonuló nyitott, bűzös csatorna miatt, de a szabadkai állami tanítóképző épülete is alkalmatlan az ebédlő nem fűthető, az udvaron levő kút bűzt áraszt, a második emeleti lépcső szakadással fenyeget, kályhák nincsenek, a mennyezeteken csurog a víz. Eötvös népiskolai törvényének 27. §-a szerint az újonnan építendő iskola-épületek száraz, egészséges helyen létesítettek legyenek, s a gyerekek létszámához mérten „egy teremre 60 gyereket, s minden gyermekre legalábbis 8–12 lányi helyet számítva” elegendő világos, tágas tantermekkel legyenek ellátva.

Csupán néhány szempont kiragadásával próbáltuk érzékeltetni a közoktatás állapotát a törvényjavaslat megszületésének idején. Nem érintettünk számtalan égető problémát, pl. a *tanítóhiányt*, amit még súlyosbított a szakképzetlen nevelők magas száma. TA tanfelügyelők képtelenek megoldani az iskolák ellenőrzését, ahol a szorgalmi idő pusztán a késő őszi és téli hónapokra szorítkozik.

A magyar nyelv kötelező tanításának bevezetése a nem magyar ajkú területek iskoláiban az *adott oktatási viszonyok között rendkívüli nehézségeket jelentett a kormánynak és súlyos teherként nehezedett a hiányos iskolalátogatottsággal küszködő, kevés szakképzett tanítóval rendelkező népoktatási intézmények számára*. A Tisza-kormány ezzel a lépésével komoly nehézségeket okozott a népiskolai oktatásban éppen ott, azokon a területeken, ahol egyébként is a legkevesebb eredményt tudtak elérni a kötelező elemi iskolai oktatás bevezetésével.¹⁸

¹⁷ Országos Levéltár VKM. K. 305. Tördékes Iratok (1871–1938) 8. csomó 1844/47.

¹⁸ A kor iskolatörténetére ld. *Köte Sándor: Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában.* (1849–1918). Bp., 1975.